

УДК 34.03:340.12

**Мірошниченко Оксана Андріївна –**

адвокат, кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри суспільних дисциплін та методики їх викладання

Чернігівського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти імені К.Д. Ушинського

**Oksana A. Miroshnychenko –**

Lawyer, Candidate of Juridical Sciences,

Associate Professor,

assistant professor of the Department of Social Sciences and Methods of Their Teaching,

K. D. Ushynskiy Chernihiv Regional Institute of Postgraduate Pedagogical Education

(83 Slobidska Street, Chernihiv, 14021, Ukraine)

## Юридична відповідальність та її вплив на правову культуру суспільства

У статті розглянуто правову природу юридичної відповідальності та її вплив на правову культуру суспільства в умовах дії воєнного стану в Україні.

Досліджено питання розуміння науковцями суті юридичної відповідальності як інституту права та її правової природи; поведінки суб'єктів державно-владних повноважень при реалізації їхніх прав та приватної особи у разі встановлення того чи іншого виду юридичної відповідальності.

Доведено, що серед науковців існують різні погляди щодо розуміння суті поняття юридичної відповідальності, що проявляється у наявності трьох основних груп, сформованих позицій науковців. До першої групи відносяться науковці, які підтримують існування негативної (ретроспективної) юридичної відповідальності, на думку яких, негативна юридична відповідальність для особи може виникати лише після вчинення правопорушення; до другої – відносяться дослідники, які переконані у наявності позитивної (перспективної) юридичної відповідальності, позиція яких базується на тому, що юридична відповідальність впливає на минулу, сьогоднішню та майбутню поведінку суб'єкта правовідносин. До третьої групи відносяться науковці, які розглядають юридичну відповідальність як цілісне правове явище з різними формами реалізації, без її поділу на негативну (ретроспективну) і позитивну (перспективну).

Авторкою, на основі проведеного аналізу наукових праць, які стосувалися інститутів юридичної відповідальності та правової культури, запропоновано власне бачення можливих стадій розвитку правосвідомості особи, після встановлення на рівні законодавства юридичної відповідальності за конкретне правопорушення, особливо в умовах воєнного стану.

Акцентовано увагу на важливості проблеми національної безпеки держави, коли крім зовнішньої загрози на сучасному етапі ще більш небезпечними стали загрози внутрішнього характеру, до яких можна віднести правовий нігілізм населення країни, зростання відсотка неповаги до державних органів та державних службовців; релігійний екстремізм та сепаратизм, криміналізація економіки тощо.

При цьому, зазначено, що в умовах дії воєнного стану в Україні, вище перелічені проблеми загострилися та потребують негайного вирішення. Зовнішні загрози з боку країни-агресорки, особливо після повномасштабного вторгнення в Україну в лютому 2022 року, призвели до підвищення рівня небезпеки з боку вже існуючих внутрішніх загроз, що не були вирішені в країні і до того.

Зроблено висновки щодо тісного взаємозв'язку між встановленням юридичної відповідальності та її впливом на конкретну особистість, та як наслідок на правосвідомість та правову культуру такої особи, яка є складовим елементом правової культури суспільства.

**Ключові слова:** юридична відповідальність, встановлення юридичної відповідальності, правова природа юридичної відповідальності, правопорушення, відповідальність, механізм правового регулювання, правова система, правова культура суспільства, правосвідомість.

**O.A. Miroshnychenko Legal Liability and Its Impact on Legal Culture of Society**

*The article considers the legal nature of legal responsibility and its influence on the legal culture of society under the conditions of martial law in Ukraine.*

*The questions of understanding by scientists of the essence of legal responsibility as an institution of law and its legal nature; behavior of subjects of state power in the exercise of their rights and a private person in the event of the establishment of a particular type of legal liability.*

*It is proved that among scientists there are different views on understanding the essence of the concept of legal responsibility, which is manifested in the presence of three main groups, formed positions of scientists. The first group includes scientists who support the existence of negative (retrospective) legal liability, according to which, negative legal liability for a person can arise only after an offense has been committed; the second includes researchers who are convinced of the existence of positive (prospective) legal liability, whose position is based on the fact that legal liability affects the past, present and future behavior of the subject of legal relations. The third group includes scientists who consider legal responsibility as an integral legal phenomenon with various forms of implementation, without its division into negative (retrospective) and positive (perspective).*

*The author, on the basis of the analysis of scientific works that concerned the institutions of legal responsibility and legal culture, proposed her own vision of the possible stages of development of the legal consciousness of a person, after the establishment at the level of legislation of legal responsibility for a particular offense, especially under martial law.*

*Attention is focused on the importance of the problem of national security of the state, when, in addition to the external threat at the present stage, threats of an internal nature have become even more dangerous, which include the legal nihilism of the country's population, the growth of the percentage of disrespect for state bodies and civil servants; religious extremism and separatism, criminalization of the economy, etc.*

*At the same time, it is noted that under the conditions of martial law in Ukraine, the above-mentioned problems have worsened and require immediate solution. External threats from the aggressor country, especially after the full-scale invasion of Ukraine in February 2022, led to an increase in the level of danger from already existing internal threats that had not been resolved in the country before.*

*Conclusions about the close relationship between the establishment of legal responsibility and its impact on a particular person, and as a consequence on the legal awareness and legal culture of such a person, which is an integral element of the legal culture of society, have been drawn.*

**Keywords:** *legal liability, establishing legal liability, the legal nature of legal liability, offense, responsibility, mechanism of legal regulation, the legal system, the legal culture of society, justice.*

**Постановка проблеми.** Юридична наука в Україні, особливо під час дії воєнного стану продовжує розвиватися незалежно від зовнішніх небезпечних факторів впливу. Актуальним на сьогодні є питання правового регулювання юридичної відповідальності як одного з елементів розвитку правової культури суспільства. Взаємозв'язок, який формується між правосвідомістю громадян та юридичною відповідальністю усіх суб'єктів правовідносин впливає на правову культуру суспільства, яка в свою чергу, формує національну ідентичність та національний дух України, які є складовими елементами нашої Перемоги над ворогом. Розуміючи та сприймаючи ці цінності, громадяни України можуть успішно та ефективно реалізовувати свої права та свободи в умовах воєнного стану.

При цьому, дотримання норм чинного законодавства учасниками суспільних

правовідносин зумовлює зростання їхньої правосвідомості та, в свою чергу, правової культури суспільства. Порухення чинних норм законодавства, в умовах воєнного стану, призводить до посиленої юридичної відповідальності громадян та юридичних осіб. Знання людьми відповідних норм чинного законодавства, реалізація отриманих знань при застосуванні та виконанні норм права підвищує правову культуру кожної особистості, що, в свою чергу, свідчить про розвиток правової культури суспільства. Визначаючи роль юридичної відповідальності у цьому процесі, беззаперечно можна стверджувати, про її вплив на правову культуру суспільства.

Тому дослідження даної теми є актуальним та важливим для розвитку юридичної науки сьогодення.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Питанням юридичної відповідальності

присвячені роботи вітчизняних вчених Бліхар М., Гусарева С., Загребельної Н., Олійника А., Слюсаренко О., Кучерявенко М., Ніщимої С., Шемшученка Ю. Питання правової культури досліджували такі науковці як Атаманова Н., Калиновський Ю., Костенко О., Проць О., Товкун Л., Яковюк І., Цимбалюк М., Шаравара І., Сулима-Камінська І. Саме наукові праці вказаних науковців, спонукали авторку до даного дослідження.

### **Невирішені раніше проблеми.**

Формування правової держави викликає потребу вивчати проблеми визначення інституту юридичної відповідальності, її ознаки і принципи, оскільки саме ця правова категорія демонструє рівень правової культури суспільства та загальний стан його правосвідомості [4, с.65].

В Україні, під час дії правового режиму воєнного стану, введеного 24 лютого 2022 року після повномасштабного вторгнення РФ до України, питання юридичної відповідальності та її впливу на правову свідомість суспільства не є дослідженими, потребують вивчення та глибокого аналізу з метою удосконалення чинного законодавства, яким регулюються різні види юридичної відповідальності, що в подальшому дозволить підвищити рівень правосвідомості громадян та правової культури суспільства; зменшити показники вчинення різних видів правопорушень у післявоєнний період.

При цьому, Н. Загребельна зазначає, що ретроспектива розвитку і світового, і вітчизняного доктринального багажу демонструє різновекторний зміст розуміння юридичної відповідальності, причому цю тенденцію стабільно прослідковуємо в найрізноманітніших темпоральних і територіальних умовах. Зважаючи на окреслений факт, констатуємо відсутність єдиного тлумачення поняття юридичної відповідальності, оскільки низка авторів ототожнює її із самостійним універсальним соціально-правовим інструментом регулювання, інші інтерпретують цю категорію як особливу видозміну, неординарний вияв правових відносин, де основним юридичним змістом слугує примус, що, зрештою, спрямований на реальне забезпечення прав та інтересів взаємопов'язаних сторін [4, с.65].

Незважаючи на значну кількість публікацій, у яких окреслено аспекти дефініції, типології, функцій, принципів (у тому числі справедливості й дієвості), актуальною залишається проблема комплексного аналізу змісту юридичної відповідальності з акцентом на тому, що зумовленість виступає одним із найважливіших атрибутів її існування як інституціональної одиниці загалом, адже власне зумовленість демонструє взаємодію структурних компонентів категорій загальної юридичної науки, складових елементів правової системи та механізму правового регулювання [4, с.66].

У сучасній загальнотеоретичній юриспруденції правова культура інтерпретується не лише як окремих елемент правової системи, а як правової реальності. Нині формується новий дискурс правової культури, що охоплює герменевтичні, антропологічні, аксіологічні та інші аспекти цього феномену. Незважаючи на це, проблема виявлення сутності правової культури залишається відкритою [9, с.230].

**Мета.** Метою даного дослідження є аналіз наукових праць з питань правової природи юридичної відповідальності як особливого суспільного інструменту, що впливає на розвиток правової культури суспільства.

**Виклад основного матеріалу.** Суспільні відносини, що виникають в державі формують взаємозв'язки між людьми, громадянами, фізичними особами-підприємцями, юридичними особами. Такі відносини, насамперед формуються відповідно до законів та норм права, визначених державою. Адже, будь-який суб'єкт, чи то людина, чи то юридична особа не можуть визначати та встановлювати правила поведінки для себе та інших осіб, оскільки такі дії призведуть лише до хаосу та зростання всіх видів правопорушень. Саме держава, в особі законодавчого органу, встановлює відповідні правила поведінки для всіх суб'єктів, які проживають на території держави та здійснюють будь-яку діяльність, не заборонену законом, та визначає юридичну відповідальність осіб за порушення цих правил.

Враховуючи своє головне соціальне призначення, держава шляхом прийняття відповідних законодавчих актів врегульовує суспільні відносини, задовольняючи основні соціальні потреби людей та суб'єктів господарювання. При цьому, слід звернути

увагу, що суспільні відносини, крім того регулюються ще й іншими соціальними нормами, під якими розуміються певні правила соціально значущої поведінки членів суспільства, що регулюють групи суспільних відносин. На думку деяких науковців, за допомогою такої норми можна оцінити правомірність дій учасників суспільних відносин через механізм соціального контролю за вчинками конкретних людей та діяльністю відповідних суб'єктів господарювання, як-то юридичних осіб чи фізичних осіб-підприємців.

Як визначено у статті 19 Конституції України правовий порядок в Україні ґрунтується на засадах, відповідно до яких ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законодавством.

Органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України [6].

При цьому, статтею 58 Конституції України чітко передбачено, що закони та інші нормативно-правові акти не мають зворотної дії в часі, крім випадків, коли вони пом'якшують або скасовують відповідальність особи.

Ніхто не може відповідати за діяння, які на час їх вчинення не визнавалися законом як правопорушення.

Так, відповідно до статті 60 Конституції України ніхто не зобов'язаний виконувати явно злочинні розпорядження чи накази. За віддання і виконання явно злочинного розпорядження чи наказу настає юридична відповідальність [6].

Акцентуючи увагу на тому, що ніхто не може бути двічі притягнений до юридичної відповідальності одного виду за одне й те саме правопорушення, про що йде мова у статті 61 Конституції України, важливо наголосити на тому, що юридична відповідальність особи має індивідуальний характер.

При цьому, на думку науковця С.В. Петкова, поведінка суб'єктів державно-владних повноважень визначається нормами законодавства, які мають імперативний характер. Вчений зазначає, що обов'язок користуватися правами характерний для більшості публічних прав, тоді як у приватної особи такого обов'язку не існує. Обґрунтовуючи свою думку, яка на наш погляд є правильною, він, звертає увагу, що

особа, призначена на посаду професійного судді і наділена Конституцією і законом України «Про судоустрій і статус суддів» правом здійснювати правосуддя, зобов'язана сумлінно здійснювати свої права, при цьому не може використовувати їх виключно на власний розсуд або за власним бажанням. Що стосується приватно-правових відносин, то на думку С.В.Петкова, особа є самостійним розпорядником своїх прав і вільна у вирішенні питань щодо користування наданими їй законом правами [8, с.123].

Вірно зазначає Товкун Л.В. у своїй науковій праці, що як правило, юридична відповідальність розуміється як передбачений правовими нормами обов'язок учасника конкретних правовідносин припускати негативні для нього наслідки здійсненого їм в межах цих правовідносин правопорушення [13, с.84].

Тому встановлення державою відповідного виду юридичної відповідальності за конкретне правопорушення спонукатиме особу, після набуття чинності даної норми, пройти такі можливі стадії розвитку подій: 1) за неможливості вирішення нагальної життєвої проблеми законним шляхом, у особи може з'явитися мотивація щодо вирішення власних життєвих негараздів незаконним шляхом; 2) вивчення конкретної ситуації щодо можливого скоєння правопорушення; 2) знаходження в інтернет-мережі відповідної норми права, яка містить санкцію статті у вигляді покарання та її аналізу; 3) вивчення коментарів юристів та правозахисників з цього питання; 4) обговорення санкції відповідної статті та жваві дискусії серед знайомих, колег, сусідів, в тому числі в соціальних мережах; 5) прийняття особою рішення щодо доцільності скоєння правопорушення у майбутньому.

Аналіз наукових теоретичних розробок з даної проблематики та практичний досвід автора цього дослідження у сфері адвокатської діяльності дає змогу дійти висновку, що проходження всіх вище перелічених стадій особою та прийняття нею відповідного рішення свідчить саме про факт впливу встановленої юридичної відповідальності на правосвідомість та правову культуру особи, і як наслідок на формування правової культури суспільства.

Аналіз наукових праць з питань юридичної відповідальності показує, що серед вчених існують різні погляди щодо розуміння



суті даного поняття, які можна поділити на три основні групи. До першої – відноситься позиція науковців щодо існування негативної (ретроспективної) юридичної відповідальності. Так, деякі вчені вважають, що негативна юридична відповідальність може виникати лише після вчинення правопорушення. Зокрема, А. Козловський, визначаючи поняття юридичної відповідальності, стверджує, що юридична відповідальність завжди пов'язана з порушенням прийнятих норм і застосуванням санкцій [5, с.98].

На думку вченої Н. Загребельної, ретроспективна юридична відповідальність – це відповідальність у формі покарання, що настає за протиправне діяння, здійснене після вступу в юридичну силу норми, яка класифікує це діяння як протиправне та встановлює вид і міру юридичної відповідальності за нього.

На думку вченої, негативна юридична відповідальність існує на фундаменті державного примусу, тобто спочатку виникає формально визначена нормативна регламентація правопорушення та відповідних йому санкцій, а потім – виконання примусу(покарання) [4, с.68].

О. Зайчук та Н. Оніщенко у спільній науковій праці, звертають увагу, що особливістю юридичної відповідальності як примусового засобу впливу є те, що вона застосовується від імені держави, державними органами, має правовий характер, здійснюється у визначених законом формах та на законних підставах [12, с.490].

Другу групу наукових підходів до розуміння юридичної відповідальності формують погляди дослідників позитивної (перспективної) юридичної відповідальності, позиція яких сформована на тому, що юридична відповідальність впливає на минулу, сьогоднішню та майбутню поведінку суб'єкта правовідносин. Окремої уваги, заслуговує наукова позиція Н. Загребельної, де йде мова про те, що перспективна юридична відповідальність – це відповідальність у формі зобов'язання щодо майбутньої поведінки суб'єкта. На думку, дослідниці, закріплення перспективної відповідальності спрямоване на мотивацію, спонукання, переконання й стимулювання особи до дотримання заборон та виконання покладених на неї обов'язків, передбачених, як правило, нормативно-правовими актами. Вчена вважає,

що незалежно від характеру і змісту юридичної відповідальності, загальні принципи та правова природа зумовленості юридичної відповідальності дають можливість стверджувати, що юридична відповідальність за своєю суттю є реакцією держави на діяння суб'єкта. Тому, як зазначає Н.Загребельна, у своїй праці, за деяких обставин виокремлення позитивної відповідальності є невиправданим, оскільки допускає заміну юридичної відповідальності обов'язком дотримуватися нормативних приписів [4, с.68].

До третьої групи дослідників суті юридичної відповідальності відносяться ті, які розглядають юридичну відповідальність як цілісне правове явище з різними формами реалізації, без її поділу на негативну (ретроспективну) і позитивну (перспективну).

Слушною є думка вченої М. Бліхар щодо основних форм юридичної відповідальності за порушення порядку. Так, дослідниця зазначає, що посадові особи як носії юридично-владних повноважень виступають спеціальним суб'єктом усіх видів юридичної відповідальності. Оскільки, як відомо, Конституція України проголосила пріоритетним завданням держави створення належних умов для реалізації та захисту прав і свобод людини і громадянина, то основну роль у здійсненні цього завдання виконують саме посадові особи суб'єктів публічних правовідносин, адже вони наділені юридично-владними повноваженнями [2, с.163].

Деякі науковці вважають, що розвиток правової культури суспільства без юридичної відповідальності неможливий. Визначаючи поняття правової культури суспільства, наука визначає його як різновид загальної культури, який становить систему цінностей, що досягнуті людством у галузі права і стосується правової реальності даного суспільства. При цьому, деякі науковці вважають, що правова культура – зумовлене соціальним, моральним, духовним, політичним та економічним устроєм якісне становище правового життя суспільства, яке характеризується високим рівнем правових знань, переконань, навичок і дій громадян у соціальній спільноті, якістю законодавства, рівнем правосвідомості громадян, станом гарантованості та захищеності їх прав і свобод, здатністю громадян до свідомого та законного

використання своїх прав і свобод, без обмежень прав і свобод інших людей [3].

Права людини як найвищої цінності, формування нормативних засад правової держави і громадянського суспільства, усвідомлення нової, гуманістичної ролі права і всієї юридичної системи, ставлять перед суспільством важливе педагогічне завдання – сформувати правову культуру молодшої людини, що буде сприяти реалізації її ефективної правової діяльності та дозволить оцінювати таку діяльність не лише з позиції правової доцільності, а й моральної цінності [11, с.312].

Сулима-Камінська І.В. зазначає, що правова культура являє собою специфічне проектування загальної культури в правовій сфері і поєднує духовні й матеріальні цінності, що відносяться до правових реалій. Нею висловлюється слушна думка, що правова культура поєднує правове мислення, правосвідомість і конкретні форми поведінки суб'єктів правових відносин, такі як вміння і навички особистості грамотно вирішувати різні завдання в правовому полі [11, с.312].

Петков С.В. у своєму дослідженні підсумовує, що юридична відповідальність як соціальне явище – необхідна умова розвитку і ефективного функціонування держави, її ефективність залежить від механізмів реалізації відповідальності перед собою і визначається рівнями розвитку суспільної свідомості, соціальних відносин та існуючими соціальними інститутами [8, с.123].

І.Я. Станько у своїй праці звертає увагу на важливість і значення аналізу юридичної відповідальності завдяки прийомам логіки. Зокрема, як зазначає дослідниця, базові функції юридичної відповідальності дають змогу констатувати те, що вона зумовлена передусім викликами регуляції відносин, тобто відповідальність вказує на найбільш бажані й оптимальні орієнтири поведінки на основі принципів ідеалів та засад (рівність, еквівалентність, презумпція невинуватості) моделей поведінки людей, тим самим створюючи пріоритети в соціумі й праві, уявлення про законне і протизаконне, відповідальність як обов'язок перед суспільством, державою, співгромадянами [10].

Досліджуючи питання юридичної відповідальності з позиції справедливості та

дієвості, Н. Загребельна дійшла висновку, що ефективна самоорганізація суспільства вимагає упорядкування свободи діянь. Досить потужним її засобом є право (особливо в поєднанні з державою). Саме воно й визначає розумну міру свободи, проводить межу між діяннями, які сприяють нормальній життєдіяльності суспільства (або є нейтральними в цьому розумінні), і таким, що перешкоджають йому, вказуючи на найбільш небезпечні (злочинні, протиправні) з них. Інструментом градації цього параметру безпосередньо виступає інститут юридичної відповідальності [4, с.71].

Формування в Україні засад громадянського суспільства та демократичної правової держави ставить перед українським суспільством завдання подальшого розвитку в країні правосвідомості громадян. І це непросте завдання потребує від української держави та громадських організацій формування якісно нової системи правового виховання, орієнтованої на поширення серед громадян правових знань, виховання громадянської відповідальності й поваги до законів, бажання брати участь у правовій сфері суспільного життя, тобто того, що традиційно пов'язується з високим рівнем розвитку правової культури [1, с.84].

Атаманова Н.В. та Дяченко О.В. зазначають, що формування правової культури суспільства варто поєднувати з оцінкою рівня знань і розуміння права, розвиненістю поглядів, уявлень, переконань, настроїв щодо права, рівня законності, а також із практичною поведінкою суб'єктів. Відповідно, показник правової культури – єдність правових знань, оцінок і поведінки.

Правова культура, як стверджують науковці, характеризується станом правосуддя, законності і правопорядку. У неї входять ціннісні орієнтації суспільства, соціальних груп і верств населення, а також індивідів, що мають юридичне значення. Вони концентруються у правосвідомості. Найвищими серед них є орієнтація на загальнолюдські цінності, а їхнім ядром – людська особистість із її природними правами [1, с.85].

Макаренко Л.О. вважає, що правова культура суспільства не існує поза правовою культурою його суб'єктів (соціальних спільностей, груп, особи). Вона є умовою, формою і сукупним результатом культурної

правової діяльності всіх членів суспільства, у процесі якої закріплюються наявні й утворюються нові правові цінності. На індивідуальному рівні правова культура особи виявляє себе у правосвідомості, розумінні принципів права, поваги до нього, впевненості у справедливості законів, юридичних прав і обов'язків та інших правових явищ [7, с.124].

Аналіз особливостей правової культури суспільства показує, що знання нормативних документів обов'язково впливає на правосвідомість людей, та як наслідок формує правову культуру суспільства. Високий рівень якої передбачає відповідні знання членами суспільства норм законодавства, наявність необхідних вмінь та навичок щодо реалізації своїх прав, свобод та обов'язків, повагу до закону та неухильне дотримання норм законодавства. Тому встановлення на рівні закону юридичної відповідальності та застосування того чи іншого виду відповідальності у випадку скоєння правопорушення, повинно призводити до належного регулювання суспільних відносин в державі та одночасно підвищувати правову культуру суспільства.

Так, на думку дослідниці Шаравари І., побудова правової держави без поліпшення правової культури та підвищення рівня правосвідомості громадян України є неможливою. Ця проблема набуває важливості й з огляду на фактори та цілі національної безпеки країни. Сьогодні серед цих факторів вельми небезпечними стають саме загрози внутрішнього характеру, до яких можна віднести правовий нігілізм населення країни, неповажне ставлення до державних органів і людей, які в них працюють, національний, релігійний екстремізм, регіональний сепаратизм, криміналізацію економіки, входження кримінальних елементів до владних структур суспільства тощо [14, с.10].

При цьому, варто зазначити, що в умовах дії воєнного стану в Україні, вище перелічені проблеми не лише залишилися актуальними в державі, але й загострилися. Зовнішні загрози з боку країни - агресорки, особливо після повномасштабного вторгнення в Україну, в лютому 2022 року, на жаль, активізували внутрішні загрози, що існували в країні і до того, та не були і не є належним чином вирішені сьогодні.

Проблема налагодження механізму правового впливу на суспільні відносини з метою створення правової держави є комплексною, тому і потребує комплексних підходів до забезпечення окремих елементів цього правового явища. На думку вченої Шаравари І., формування правової свідомості і правової культури в нашому суспільстві не відбувалося і не може відбуватися у майбутньому стихійно, саме собою. Воно має бути результатом активної діяльності суспільства, усіх його громадян, кожної особи.

Дослідниця зазначає: «На формування правової свідомості та правової культури впливає увесь процес правотворчості, процес реалізації та застосування правових норм державними органами України, стан законності та правопорядку, розвиток правовідносин» [14, с.11]. Підтримуючи та розвиваючи цю думку ширше, слід зазначити, що саме встановлення юридичної відповідальності та закріплення її у правових нормах впливає на розвиток правової культури суспільства, через механізми реалізації цих норм та висвітлення випадків притягнення осіб до того чи іншого виду юридичної відповідальності в публічному просторі, проведення роз'яснювальної та просвітницької роботи серед населення щодо застосування юридичної відповідальності, наприклад кримінальної, в умовах дії воєнного стану.

Важливою також є думка про те, що головну увагу в процесі формування правової свідомості та правової культури суспільства потрібно все ж таки зосередити на формуванні в кожної людини позитивно-правових знань і психологічних механізмів поваги до права в структурі правосвідомості, визначення теоретичної моделі та концепції формування правової культури особи [14, с.11].

**Висновки.** Проведене дослідження показало, що в Україні, під час дії правового режиму воєнного стану, введеного 24 лютого 2022 року, після повномасштабного вторгнення РФ до України, питання юридичної відповідальності та її впливу на правову свідомість суспільства не є в повній мірі дослідженими, потребують вивчення та глибокого аналізу.

Вплив інституту юридичної відповідальності на розвиток правової культури суспільства є беззаперечним. В умовах воєнного

стану зв'язки між цим двома інститутами посилюються та можуть призводити як до позитивних, так і негативних наслідків для українського суспільства в цілому. Особливості зовнішніх та внутрішніх загроз в державі спонукають державу до встановлення посиленої та нових видів юридичної відповідальності за скоєні правопорушення в умовах дії правового режиму воєнного стану, що в свою чергу, викликає супротив «стомленого» за роки воєнних дій населення, яке в більшості випадків, за умов мирного життя, навіть і не задумувалося над питаннями юридичної відповідальності. Оскільки, уявна на той час, у свідомості більшості населення, стабільність; наявність роботи, повноцінного родинного життя та відчуття безпеки, виключало можливість бажання у громадян України порушувати норми чинного законодавства. На сьогодні, за умов постійних стресів, ризиків для життя та здоров'я з боку агресора, відсутності належних та безпечних умов проживання та праці, наявності екологічної катастрофи, люди часто втрачають мотивацію до розвитку своєї особистої правової культури, що негативно впливає і на розвиток правової культури суспільства.

Підсумовуючи викладене, можна дійти висновку, що в таких складних умовах

проживання, які на сьогодні існують в Україні, встановлення більш тяжкого покарання за скоєне правопорушення може мати як позитивний вплив на розвиток правової культури суспільства, так і негативний. Вважаємо, що важливим та доцільним кроком, до встановлення посиленої юридичної відповідальності в умовах сьогодення та нових видів відповідальності на рівні закону, є вчасне, як мінімум за 6 місяців до голосування таких законопроектів, попереднє проведення інтенсивної роз'яснювальної та просвітницької роботи серед населення країни, з боку держави. Таку роботу слід проводити всіма можливими та доступними методами, із залученням громадських організацій, волонтерів, навчальних закладів, роботодавців, соціальних мереж, телебачення, радіо, газет. Завданням такої роз'яснювальної та просвітницької роботи повинно стати формування позитивного мислення людей щодо необхідності впровадження таких непопулярних кроків з боку держави, їх необхідності - задля збереження незалежності, самодостатності, обороноздатності держави в цілому.

### Список використаних джерел:

1. Атаманова Н.В. Дяченко О.В. Правова культура та її роль у формуванні правопорядку сучасної української держави. *Нове українське право*, Вип.1, 2022. С. 82-87.
2. Бліхар М. Сутність юридичної відповідальності в правовій доктрині України. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: «Юридичні науки». №4 (28), 2020. С. 161-168.
3. Гусарєв С. Д., Олійник А. Ю., Слюсаренко О. Л. Теорія права і держави: навчальний посібник. К.: Всеукраїнська асоціація видавців «Правова єдність», 2008. 270 с.
4. Загребельна Н. Юридична відповідальність з позиції справедливості та дієвості: сучасні реалії та поняття. *COPERRNICUS Political and Legal Studies*. Vol.1 Issue 4 (December 2022). С. 63-73.
5. Козловський А.А. Онтологія юридичної відповідальності. *Проблеми філософії права*. 2004. Т.2. С. 98-111.
6. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 12.10.2024).
7. Макаренко Л.О. Правова культура: теретиико-методологічні основи дослідження: монографія. Київ: Параментське видавництво, 2019. 576 с.
8. Петков С.В. До питання про види юридичної відповідальності в контексті зміни державотворчих парадигм. *Вісник університету імені Альфреда Нобеля*, 2021. №1(2). С.119-124.
9. Проць О. Збереження самобутності національної правової культури в умовах євроінтеграції та глобалізації. *Підприємство, господарство і право*. 2017. №12. С. 229-232.



10. Станько І.Я. Співвідношення принципів та норм права у правових системах України та Європейського Союзу: дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ: НАВС, 2020. 264 с.
11. Сулима-Камінська І.В. Актуальні питання формування правової культури в системі вищої педагогічної освіти. URL: <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/36051/Sulyma-Kaminska%20I.pdf?sequence=1>.
12. Теорія держави і права. Академічний курс: підручник / за ред. О.В. Зайчука, Н. М. Оніщенка. Київ: Юрінком Інтер, 2008. 688 с.
13. Товкун Л.В. Відповідальність за порушення податкового законодавства як складова фінансової відповідальності. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна №1106. Серія «ПРАВО»*. Випуск №17, 2014. С.84-86.
14. Шаравара І. Правова свідомість та правова культура в Україні: проблеми їх формування. *Національний юридичний журнал: теорія і практика*. 2015. С. 9-12.

#### References:

1. Atamanova N.V. Diachenko O.V. Pravova kultura ta yii rol u formuvanni pravoporiadku suchasnoi ukrainskoi derzhavy. *Nove ukrainske pravo*, Vyp.1, 2022. S. 82-87.
2. Blikhar M. Sutnist yurydychnoi vidpovidalnosti v pravovii doktryni Ukrainy. *Visnyk Natsionalnoho universytetu "Lvivska politekhnikha". Seriya: "Iurydychni nauky"*. №4 (28), 2020. S. 161-168.
3. Husariev S. D., Oliinyk A. Yu., Sliusarenko O. L. Teoriia prava i derzhavy: navchalnyi posibnyk. K.: Vseukrainska asotsiatsiia vydavtsiv "Pravova yednist", 2008. 270 s.
4. Zahrebelna N. Yurydychna vidpovidalnist z pozytsii spravedlyvosty ta diievosty: suchasni realii ta poniattia. *COPERNICUS Political and Legal Studies*. Vol.1Issue 4 (December 2022). S. 63-73.
5. Kozlovskiy A.A. Ontolohiia yurydychnoi vidpovidalnosti. *Problemy filosofii prava*. 2004. T.2. S. 98-111.
6. Konstytutsiia Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 28.06.1996 r. № 254k/96-VR. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr#Text> (data zvernennia: 12.10.2024).
7. Makarenko L.O. Pravova kultura: teretyyko-metodolohichni osnovy doslidzhennia: monohrafiia. Kyiv: Paramentske vydavnytstvo, 2019. 576 s.
8. Pietkov S.V. Do pytannia pro vydy yurydychnoi vidpovidalnosti v konteksti zminy derzhavotvorchykh paradyhm. *Visnyk universytetu imeni Alfreda Nobelia*, 2021. №1(2). S.119-124.
9. Prots O. Zberezheniia samobutnosti natsionalnoi pravovoi kultury v umovakh yevrointehratsii ta hlobalizatsii. *Pidpriemstvo, hospodarstvo i pravo*. 2017. №12. S. 229-232.
10. Stanko I.Ya. Spivvidnoshennia pryntsyviv ta norm prava u pravovykh systemakh Ukrainy ta Yevropeiskoho Soiuzu: dys. ...kand. yuryd. nauk: 12.00.01. Kyiv: NAVS, 2020. 264 s.
11. Sulyma-Kaminska I.V. Aktualni pytannia formuvannia pravovoi kultury v systemi vyshchoi pedahohichnoi osvity. URL: <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/36051/Sulyma-Kaminska%20I.pdf?sequence=1>.
12. Teoriia derzhavy i prava. Akademichnyi kurs: pidruchnyk / za red. O.V. Zaichuka, N. M. Onishchenka. Kyiv: Yurinkom Inter, 2008. 688 s.
13. Tovkun L.V. Vidpovidalnist za porushennia podatkovoho zakonodavstva yak skladova finansovoi vidpovidalnosti. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V.N. Karazina №1106. Seriya "PRAVO"*. Vypusk №17, 2014. S.84-86.
14. Sharavara I. Pravova svidomist ta pravova kultura v Ukraini: problemy yikh formuvannia. *Natsionalnyi yurydychnyi zhurnal: teoriia i praktyka*. 2015. S. 9-12.